

СУЧАСНІ НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Зубченко Сергій Олександрович

• Досліджено деякі підходи до аналізу сфери гуманітарної політики як складової політики національної безпеки та державного будівництва у сучасній Україні. Акцентовано на пріоритетній ролі гуманітарної політики в контексті забезпечення національної безпеки та реалізації національних інтересів Української Держави.

Ключові слова: гуманітарна безпека, гуманітарна політика, гуманітарна сфера, державне будівництво, державна влада, Конституція України, наукова база.

Будь-якій державі, а надто демократичній, притаманна гуманітарна функція. Вона полягає насамперед в організаційному й фінансовому забезпеченні розвитку культури, освіти, науки та інших галузей гуманітарної сфери. Реалізується ця функція через державну гуманітарну політику. Оскільки політику здебільшого визначають як діяльність, спрямовану на одержання, здійснення (використання) й утримання влади, передусім державної, то гуманітарну політику у найзагальнішому вигляді можна визначити як використання державної влади в гуманітарній сфері життєдіяльності певного суспільства [5, с. 3]. При формуванні та подальшій практичній реалізації гуманітарної політики вкрай важливим є правильне застосування якісного аналітичного інструментарію, для чого необхідно є інформація про сучасні наукові підходи до дослідження цієї сфери, використовуваними як на теренах України, так і за кордоном.

Комплексне дослідження різноманітних підходів до аналізу гуманітарної політики (у т. ч. і тих, що використовуються зарубіжними фахівцями) та їх компаративний аналіз є актуальним з огляду на необхідність утвердження пріоритетної ролі гуманітарної політики в реалізації національної безпеки та реалізації національних інтересів Української Держави.

Проблематика сфери гуманітарної політики тією чи іншою мірою була предметом наукового розгляду таких відомих українських фахівців, як В. П. Горбулін, С. І. Здіорук, В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, С. А. Чукут та ін. Серед іноземних необхідно

виділити Л. Джеймса, С. Крофта, П. Моргана, Т. Терріфа, М. Шіхена. Серед сучасних комплексних наукових праць гуманітарної проблематики на теренах України на особливу увагу заслуговує монографія «Гуманітарна політика Української Держави в новітній період» за редакцією С. І. Здіорука. Характерною особливістю авторського методологічного підходу є акцентування на духовності, духовному потенціалі особистості як неодмінній складовій гуманітарної сфери, на важливості державно-церковних відносин. Автор зазначає, що «гуманітарний розвиток суспільства – це процеси зростання можливостей людини, її добробуту, безпеки, здоров'я та духовності». При цьому гуманітарна політика держави виявляється у послідовному вжитті заходів, спрямованих на підтримку й інтенсифікацію цих процесів згідно з визначеними пріоритетами та загальнонаціональними інтересами, а її сутністю має стати створення умов для виявлення, формування й розвитку творчого потенціалу особи та суспільства в цілому [3, с. 13].

Своє бачення стану та перспектив розвитку гуманітарної сфери подають також автори посібника «Гуманітарна політика в Україні» В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський та С. А. Чукут [5]. Проте порівняно з зазначеною вище працею ця робота має більш описовий, ніж аналітичний характер. У ній подано достатньо детальні матеріали та приклади здійснення політики Українською Державою в різних сферах гуманітарного буття суспільства.

Іноземні дослідники звертають увагу на дію зовнішніх чинників і загроз національній

безпеці [7]. Цілком логічно, що в основу їх методологічного підходу покладений розгляд різноманітних (переважно політико-правових) аспектів міждержавної, міжнаціональної гуманітарної взаємодії та відповідних загроз, що виникають з такої взаємодії.

Частково це пояснюється прагматизмом західних дослідників (розумінням того, що інтереси різноманітних держав, не важливо союзників чи політичних опонентів, так чи інакше вступають у колізію), а частково – тенденційністю мислення авторів, їх певною упередженістю (особливо при аналізі сучасної гуманітарної проблематики держав-колишніх «ідеологічних ворогів»). Так, у США Україну часто відносять до держав, в яких є серйозні проблеми з дотриманням прав людини та громадянина, хоча в нас на відміну від тих самих США немає легалізованої практики тотального контролю за активністю наших громадян у мережі інтернет, прослуховування телефонних ліній без санкції суду чи тривалого тримання під вартою без пред'явлення обвинувачення (як це передбачено т. зв. «Патріотичним актом») [8].

Безперечно, всі згадані праці становлять значний науковий інтерес у сфері гуманітарної політики, проте в них все ж приділено недостатньо уваги теоретико-методологічним підходам до дослідження гуманітарно-політичної проблематики, що використовуються у вітчизняній та зарубіжній науці, розкриттю їх змісту та їх аналітичному порівнянню.

Крім того, окремі аспекти гуманітарної безпеки потребують, вочевидь, детальнішого висвітлення в умовах політико-правових трансформацій (зокрема в контексті конституційної реформи в Україні).

У різний час системним дослідженням гуманітарної безпеки як органічної складової частини національної безпеки держави в Україні займалися такі науково-експертні установи, як Національний інститут стратегічних досліджень при Президентіві України, Національний інститут проблем міжнародної безпеки при Раді національної безпеки та оборони України, Національна академія державного управління при Президентіві України, Інститут проблем національної безпеки та ін. Тобто не можна сказати, що гуманітарна політика в Україні не має належної наукової бази або що гуманітарним питанням приділялася недостатня увага з боку науковців.

Аналіз чинних нормативно-правових актів, організаційних заходів та політичних кроків, здійснюваних Українською Державою в гума-

нітарній сфері, однозначно й переконливо підтверджує, що політиці гуманітарної безпеки приділяється недостатньо уваги. Особливо це стосується органів державної виконавчої влади. І це зовсім не тому, що в Україні відсутня сучасна теоретико-методологічна база гуманітарної політики чи немає якісних експертно-аналітичних робіт у цій сфері. Вони є, але з певних причин (вочевидь, суб'єктивного характеру) недостатньо активно використовуються в повсякденній політичній практиці.

Співставлення політичних кроків, реально здійснюваних органами державної влади в гуманітарній сфері, та положень аналітичних робіт відповідного профілю засвідчує суттєві розходження між ними. Виходячи з цього, можна дійти висновку про недостатнє використання існуючих наукових напрацювань у сфері гуманітарної політики органами державної влади, посадовими особами України та суб'єктами політикуму. Але найприкрішим є те, що безпосередні суб'єкти політикуму не приділяють належної уваги гуманітарній політиці як такій, не розуміють, у чому вона полягає (дехто навіть плутає її з наданням гуманітарної допомоги).

Саме таке легковажне, а подекуди навіть відверто зневажливе ставлення до думки академічної спільноти й є основною детермінантою незбалансованості державної гуманітарної політики. Маємо ситуацію, коли політична практика гуманітарної сфери фактично йде врозріз з її теоретичною базою, коли відповідні фахові дослідження залишаються практично незатребуваними. Саме це спричинює відсутність у сучасній державній гуманітарній політиці в Україні стратегічного системного підходу, характерного для науки; комплексності та послідовності.

Брак уваги до гуманітарних питань видно також і з державного фінансування гуманітарної сфери. Вочевидь, дається взнаки рудиментарний економічний стереотип, коли невиробнича (в т. ч. і гуманітарна) сфера фінансується за залишковим принципом.

Звичайно, несправедливим і тенденційним буде стверджувати, що органи державної влади та посадові особи Української Держави зовсім нічого не роблять у сфері гуманітарної політики. Йдеться, радше, про те, що значна частина представників політичних та академічних кіл в Україні не розуміють всієї важливості гуманітарного сектору державної політики, його ключової ролі у системі національної безпеки держави. Тобто гуманітарну політику як век-

тор державного будівництва явно недооцінюють. На недооцінку ролі гуманітарної сфери, гуманітарної політики як пріоритетного напрямку діяльності держави вказують також і фахівці, справедливо наголошуючи на тому, що саме людський капітал визначає економічний та політичний розвиток держави, її могутність [5, с. 3–4].

Гуманітарна сфера суспільства останніми роками зазнала вельми болючих трансформацій [3, с. 12], що з обов'язковістю відобразилося на існуючих суспільних стереотипах та поведінці більшості людей. Причому йдеться про стереотипи та поведінку людей насамперед у політико-правовій сфері – щодо державно-владних інститутів і елементів правової системи. Руйнація старих елементів суспільної свідомості на тлі несформованості нових створює серйозні перешкоди для ефективної реалізації державної політики (у т. ч. гуманітарної), заважає налагодженню конструктивного діалогу між владою та громадянським суспільством.

Після відновлення суверенітету України в 1991 р. постала необхідність приведення державної гуманітарної політики у відповідність до нових принципів побудови політичної системи, реформованого інституційного механізму держави, національної системи законодавства та об'єктивних реалій посттоталітарного суспільства. Важливою віхою в процесі закріплення основ гуманітарної політики України стало прийняття 28 червня 1996 р. Конституції України, що містить цілу низку ключових для гуманітарної сфери норм. Так, ст. 1 визначає Україну як суверенну і незалежну, демократичну, соціальну, правову державу; ст. 3 акцентує увагу на людині, її житті і здоров'ї, честі й гідності, недоторканності та безпеці як найвищій соціальній цінності; ст. 15 вказує, що суспільне життя в Україні базується на засадах політичного, економічного та ідеологічного плюралізму [1, с. 5–7]. Вкрай важливим є також розділ II, присвячений правам, свободам та обов'язкам людини і громадянина. З огляду на найвищу юридичну силу цього документа й те, що норми Основного Закону є нормами прямої дії, саме на згадані положення Конституції України як основи законодавства та політичної системи, на їх практичну реалізацію мають бути зорієнтовані всі заходи, що їх вживають органи державної влади у сфері гуманітарної політики.

Загальновідомо, що однією з ключових вимог до сучасної державної політики є її адекватне науково-експертне забезпечення. Без та-

кого забезпечення вкрай важко вести мову про обґрунтованість, комплексність і системність етатичних заходів у будь-якій сфері, надто в такій важливій, як гуманітарна. Принциповим моментом є також визначеність векторів державної політики на концептуальному рівні, їх закріплення у відповідних нормативно-правових актах. Причому саме теоретичні розробки за логікою мають ставати основою відповідних державних програмних юридичних документів – це дозволить забезпечити реальну реторсію, двосторонній зв'язок науки та практики, що є ключовою складовою ефективності.

Кожен зі згаданих вище авторів підходить до аналізу проблем гуманітарної сфери з власних позицій, проте спільним для більшості є неодмінне прагнення окреслити межі гуманітарної сфери та надати конкретні практичні поради щодо формування державної гуманітарної політики. Цілком логічною при цьому видається відмінність у методологічних підходах вітчизняних та зарубіжних фахівців.

Так, іноземні фахівці та міжнародні організації (ООН, ОБСЄ, ЄС, Рада Європи та ін.) у своїх документах особливо наголошують на забезпеченні прав і свобод людини та громадянина як базовому параметрі успішного вирішення проблем гуманітарної сфери. Гарантом цього може бути тільки правова держава, що характеризується не просто формальною законністю, а й справедливістю, заснованою на визнанні та цілковитому прийнятті людської особистості як найвищої цінності [4, с. 236]. Тобто йдеться про своєрідний організаційно-правовий підмурівок гуманітарної політики, провідна роль якого у сучасному світі не викликає заперечень.

Вітчизняні ж наукові праці та нормативно-правові документи свідчать про акцентування переважно на духовно-культурному, релігійному, освітньому аспектах гуманітарної політики [3; 5; 6 та ін.] Такий підхід є більш виграваним в соціокультурному контексті, але дещо програє в контексті політико-правовому.

Висновки

Таким чином, можна з упевненістю стверджувати, що сучасна науково-аналітична база гуманітарної політики в Україні з точки зору якості є достатньою для провадження на її основі комплексних заходів державної політики (в т. ч. політики гуманітарної безпеки). Існуючі у цій сфері вітчизняні та зарубіжні розробки характеризуються різноманітністю

авторських підходів до аналізу гуманітарної проблематики та надання відповідних практичних рекомендацій. При цьому положення зарубіжних науковців, безперечно, можуть бути застосовані за умови відповідної адаптації до української політичної практики. Інтеграція вітчизняного та зарубіжного досвіду дозволить подолати брак уваги з боку сучасних дослідників гуманітарної проблематики до конституційної реформи 2004 року та загроз, що актуалізувалися внаслідок розбалансованості системи влади в Україні.

Звичайно, окремі аспекти й механізми формування та реалізації гуманітарної політики потребують деталізації та уточнення з огляду на зміну політико-правових реалій.

Використання органами державної влади авторських та колективних експертно-аналітичних розробок у сфері гуманітарної

політики при прийнятті стратегічних управлінських рішень та подальшій їх реалізації має бути частішим. Брак уваги з боку чиновників до наукової спадщини у сфері гуманітарної проблематики є причиною недостатньої ефективності державної політики в цій сфері та державної політики України в цілому, оскільки саме наукова обґрунтованість всіх заходів державного будівництва є об'єктивною вимогою дієвості, ефективності політичної практики в будь-якій державі.

У цілому означена тематика має значні науково-дослідні перспективи з огляду на дедалі більш вагомую роль гуманітарної складової у внутрішній політиці держав та міжнародних відносинах. Зокрема, це стосується питань правового та інформаційно-ідеологічного забезпечення політики гуманітарної безпеки України.

Використані джерела

1. Конституція України: офіційне видання. – К. : Міністерство юстиції України, 2006. – 124 с.
2. Горбулін, В. П. Великий сусід визначився. Що Україні робити далі? / В. П. Горбулін, О. В. Литвиненко // Дзеркало тижня. – 2009. – № 35(763).
3. Гуманітарна політика Української держави в новітній період: монографія / за ред. С. І. Здіорука. – К., 2006. – 403 с.
4. Права людини в Україні : інформ.-аналіт. бюл. Укр.-амер. бюро захисту прав людини. – Вип. 21. – К., 1998. – 455 с.
5. Скуратівський, В. А. Гуманітарна політика в Україні : навч. посіб. / В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, С. А. Чукут. – К. : Вид-во УАДУ, Міленіум, 2002. – 262 с.
6. Україна в 2007 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : монографія / за заг. ред. Ю. Г. Рубана. – К. : НІСД, 2007. – 538 с.
7. *Security Studies Today* / by T. Terriff, S. Croft, L. James, P. M. Morgan. – Malden : Polity Press, 1999. – 234 p.
8. USA PATRIOT. – Act HR 3162 RDS, October 24, 2001.